

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА ГЕНЕЗИС ФІНАНСОВОГО АНАЛІЗУ

Кривоконь О. С.

Україна, Вінницький державний аграрний університет

В статті досліджуються історичні витоки та генезис фінансового аналізу. В результаті сформовані дев'ять основних етапів в розвитку фінансового аналізу та намічені шляхи його удосконалення.

Постановка проблеми. Кожна наука має свою неповторну історію розвитку, яка допомагає зрозуміти її витоки створення та подальший розвиток. Це стосується й економічних наук: бухгалтерського обліку, контролю, аудиту, оподаткування, а серед них і економічного аналізу. В системі останнього виділяють окрему підсистему фінансового аналізу, яка є однією з найважливіших ланок аналітичної роботи, що сприяє прийняттю оптимальних управлінських рішень на підприємстві. Тому дослідження історії розвитку фінансового аналізу є досить актуальним в сучасних умовах функціонування ринкової економіки в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням історичних аспектів фінансового аналізу займалися такі вітчизняні вчені: Бутинець Ф.Ф., Коробов М.Я., Лахтіонова Л.А., Чумаченко М.Г., а також ряд російських: Ковальов В.В., Єфімова О.В., Сайфулін Р.С., Соколов Я.В., Шеремет А.Д. та інші.

Виділення невирішених раніше частин проблеми й формулювання цілей статті. Вітчизняних публікацій щодо історії розвитку фінансового аналізу на сьогодні вкрай мало, а в тих, які опубліковані, відсутні спроби періодизації його генезису. Виходячи з цього метою статті є спроба виділити основні історичні етапи розвитку фінансового аналізу як в цілому в світі, так і в Україні та сформулювати напрямки його подальшого вдосконалення.

Виклад матеріалу дослідження. Родоначальником систематизованого аналізу на рівні підприємства як складової частини бухгалтерського обліку (тобто в сутності внутрішнього фінансового аналізу) вважають французького вченого Жака Саварі (1622 – 1690), який увів поняття синтетичного і аналітичного обліку [3,с.43]. Безумовно, становлення і використання елементів економічного аналізу спостерігалось у той час і в інших країнах, в тому числі в Італії. Так, Анжело де Піетро пропагував методологію порівняння послідовних бюджетних асигнувань з фактичними затратами; Бастіано Вентурі будував і аналізував динамічні ряди показників господарської діяльності підприємства за десять років.

Основні ідеї Ж.Саварі були поглиблені в XIX столітті італійським бухгалтером Джузеппе Чербоні (1827 – 1917), який створив вчення про синтетичне поєднання і аналітичне розкладання бухгалтерських рахунків. В кінці XIX на початку XX століть поступово сформувався специфічний напрямок в обліку - балансоведення. Він розвивався по трьом основним напрямкам: економічний аналіз, юридичний аналіз балансу, популяризація знань про баланс серед користувачів.

Перший напрямок розроблявся Й. Шером, П.Герстнером та Ф.Ляйтнером. Зокрема, Герстнер ввів поняття аналітичних характеристик балансу: про співвідношення короткострокових і довгострокових зобов'язань, встановлення верхньої межі залучених коштів в розмірі 50% авансованого капіталу, взаємозв'язок фінансового стану і ліквідності і ін. Основний внесок у розвиток другого напрямку внесли Р. Байгель, Е. Ремер, К. Порциг і інші вчені. В рамках цього напрямку пізніше була розроблена теорія і практика бухгалтерської ревізії, яка трансформувалась потім в аудит. Третій напрямок також розроблявся переважно представниками німецької бухгалтерської школи: Т. Губером, М. Шенвандтом і ін.

Російська наука, в тому числі – українська (Україна була частиною Російської імперії, а потім республікою СРСР) тісно кореспондувала з німецькою; виходячи з цього, пояснюється та обставина, що балансоведення отримало визнання і в Росії. В цьому контексті аналіз балансу, а це й була сутність мікроекономічного аналізу у вузькому розумінні, який розуміли як систему деяких аналітичних розрахунків по відношенню до підприємства, цілком обґрунтовано розглядався як складова частина бухгалтерського обліку. В Росії розквіт балансоведення припадає на першу половину XX століття. Перш за все варто відзначити О.К. Роццаховського, якого можна вважати першим російським бухгалтером, який в повній мірі оцінив значення мікроекономічного аналізу і його взаємозв'язок з бухгалтерським обліком.

В 20-ті роки XX століття теорія балансоведення і, в тому числі, методологічні основи побудови і аналізу балансу була остаточно сформульована в працях О.П. Рудановського, М.А. Блатова, І.Р. Ніколаєва, О.В. Чанова і ін. В ході побудови планового соціалістичного господарства в СРСР аналіз балансу і фінансові розрахунки порівняно швидко були трансформовані в аналіз господарської діяльності. Серед багатьох причин особливо можна виділити три: ліквідація ринків капіталу, централізація банківської системи і позбавлення реальної самостійності підприємств.

Аналіз все більше відділявся від бухгалтерського обліку, його фінансова сутність вихолощувалась; фактично, він перетворювався в техніко-економічний аналіз (аналіз показників виробництва, реалізації, праці і заробітної плати і ін.), яким в дійсності не

займався ніхто: ні бухгалтери, ні управлінці Суть такого аналізу полягала в оцінці відхилень між фактичними і плановими значеннями деяких показників, а власне аналіз по суті був замінений контролем.. Такий аналіз був ретроспективним по своїй суті, а відповідно, малокорисним (американці називають його “посмертним”).

Процес трансформації аналізу балансу в аналіз господарської діяльності припадає на період 30-тих років ХХ століття, коли загальне методологічне і методичне керівництво бухгалтерським обліком, контролем і аналізом господарської діяльності було покладено на Народний комісаріат фінансів. На початку 40-х років з’являються перші книги по аналізу господарської діяльності (С. К. Татур, Д. П. Андріанов, М. Ф. Дячков, М. І. Баканов і ін.); на початку 70-х років перші книги по теорії аналізу господарської діяльності (М. І. Баканов, А. Д. Шеремет, І.І. Каракоз, М.В. Дембінський і ін.). В такому вигляді аналіз на рівні підприємства й проіснував в СРСР майже до перебудови (кінець 80-х років).

Варто зазначити, що відсутність терміну “фінансовий аналіз” ще не означало відсутність його основних елементів в структурі аналізу господарської діяльності. Так в 70-ті роки зазначали, що аналіз фінансового стану підприємства охоплює питання: формування і використання окремих видів фінансових ресурсів, їх розміщення в різних видах матеріальних цінностей, оцінку платоспроможності та фінансової стійкості підприємства, швидкість обороту засобів, розрахункові відносини з дебіторами та кредиторами, аналізу залучення довгострокових і короткострокових кредитів. Більш того в наукових виданнях зазначали, що аналіз фінансового стану проводять в основному по даним бухгалтерського балансу, а тому нерідко його називають аналізом балансу [2,с.558].

Важливим моментом є те, що окремі автори періодично вважали за краще використовувати замість терміну “аналіз господарської діяльності” термін “економічний аналіз”. Можна виділити два періоди, коли подібне мало місце: семидесяті і дев’яності роки; при чому якщо в семидесяті відбулась лише короткочасна формальна заміна назви без будь-якої заміни змістовної частини учбової дисципліни, то з початком перебудови економіки в пострадянській Україні при черговій зміні назви були зроблені певні зусилля по розширенню змістовної частини дисципліни шляхом введення окремих елементів аналізу, характерних для ринкової економіки. Таким чином, в останні роки учбово-методичні посібники, присвячені аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства, друкуються вже з назвами “Теорія економічного аналізу” і “Економічний аналіз”.

Трансформація бухгалтерського обліку (початок 90-х років), що почалась в процесі перебудови економіки на ринкові рейки знову повернула до життя такий важливий елемент аналітичної роботи, як фінансовий аналіз. Аналіз господарської діяльності в його минулому розумінні в умовах ринкової економіки розчленовувався на три блоки:

- фінансовий аналіз – аналіз в системі економічного, результати якого загальнодоступні;
- внутрішній аналіз – аналіз в загальній системі управлінського обліку і фінансового менеджменту, результати якого мають обмежений доступ навіть в самому підприємстві;
- техніко-економічний аналіз – аналіз в системі управління підприємством, результати якого не обов'язково виражаються в термінах ефективності і є корисними перш за все для лінійних керівників та не призначені для зовнішніх користувачів.

В системі мікроекономічного аналізу у вузькому розумінні аналіз фінансових аспектів діяльності суб'єкта господарювання займає ключову позицію, оскільки, по-перше, саме суб'єкт господарювання є базовим елементом економічної системи в будь-якій країні і, по-друге, управління фінансами, яке немислиме, зокрема, без оцінки фінансового стану підприємства і його контрагентів, є серцевиною системи управління підприємства.

Західні спеціалісти виділяють п'ять основних самостійних напрямків у фінансовому аналізі:

1. “Школа емпіричних прагматиків” (Empirical Pragmatists School).
2. “Школа статистичного фінансового аналізу” (Ratio Statisticians School).
3. “Школа мультиваріантних аналітиків” (Multivariate Modelers School).
4. “Школа аналітиків, зайнятих прогнозуванням банкрутства компаній” (Distress Predictors School).
5. “Школа учасників фондового ринку” (Capital Marketers School).

Всі наведені напрямки продовжують розвиватися і по сьогоднішній день, адже фінансовий стан підприємства і перспективи його зміни знаходяться під впливом не лише факторів фінансового характеру, але й зовнішніх, які динамічно змінюються.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

В результаті проведеного дослідження можна виділити наступні історичні етапи розвитку фінансового аналізу:

I етап. до XVII століття – існування примітивних аналітичних висновків про фінансово-майновий стан господарств.

II етап. З XVII до XVIII століття – введення понять синтетичного і аналітичного обліку. Створення вчення про синтетичне поєднання і аналітичне розчленування бухгалтерських рахунків.

III етап. XIX століття – початок XX століття - формування специфічного напрямку в обліку – балансоведення, що розвивався по трьом основним напрямкам: економічний аналіз, юридичний аналіз балансу, популяризація знань про баланс серед користувачів.

IV етап. З початку до 20-тих років XX століття – остаточна розробка теорії балансоведення і, в тому числі, методологічних основ побудови і аналізу балансу.

V етап. 30-ті роки XX століття – трансформація аналізу балансу в аналіз господарської діяльності в СРСР.

VI етап. 40-ві роки XX століття - поява перших книг по аналізу господарської діяльності в СРСР.

VII етап. 70-ті роки XX століття – поява перших книг по теорії аналізу господарської діяльності в СРСР. В західній практиці започатковуються п'ять основних самостійних напрямків у фінансовому аналізі.

VIII етап. 90-ті роки XX століття – в пострадянських державах (в т.ч. – в Україні) повертається до життя фінансовий аналіз, як важливий елемент аналітичної роботи.

IX етап. 90-ті роки XX століття – початок XXI століття – бурхливий розвиток вітчизняних наукових пошуків в сфері фінансового аналізу. Друкується ряд наукових та навчально-методичних видань по фінансовому аналізу.

Подальші перспективи розвитку фінансового аналізу ми пов'язуємо з розробкою нових аналітичних коефіцієнтів, а також з розширенням інформаційної бази аналізу.

Перелік посилань

1. *Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. - М.: Финансы и статистика, 1999.*
2. *Большая советская энциклопедия. Третье издание. – Москва: Издательство Советская энциклопедия. – 1970. – том 1 (в 30 томах). – 608с.*
3. *Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры. – М.: Финансы и статистика, 2003.- 560 с.*